

Újraolvasva – hatvan-hatvanöt év múltán

[5.] Timur és csapata

Mindmáig megőrzött gyermekkori olvasónaplómban az első bejegyzés a nálunk is népszerű szovjet-orosz ifjúsági regényről, Arkagyij Petrovics Gajdar (1904-1941) művéről szól. A dátum is szerepel a kis füzetben: 1953. december 10-13., vagyis ezeken a napokon forgattam a vékony kötetet. Ekkor már az általános iskola felső tagozatába jártam, ötödik osztályos tanulóként. Ha jól emlékszem – mert minden egyéb nyom elkallódott, beleértve az elismerő oklevelem is –, a Magyar Rádió gyermekműsora a karácsony előtti, tehát a téli szünetet megelőző napokban hirdetett pályázatot *A legjobb barát* címmel. A megoldandó feladatok könyvekhez kapcsolódtak, talán valamennyi könyvet is el kellett olvasni. A naplóként szolgáló kicsiny jegyzetombban legalábbis a fenti címmel február végéig huszonnégy regény, novellaválogatás és ismeretterjesztő munka címét és rövid tartalmát regisztráltam. S azután hosszabb, csaknem egy esztendeig tartó szünet következett... Még ma is rácsodálkozom: mintha versenyeztem volna önmagammal, hiszen azért tanulni is kellett, bármennyire is hosszúra nyúlt a szénhiány miatt a téli vakáció.

Lehetséges, hogy a *Timur és csapata* kötelezően előírt, az egyetemi-főiskolai hallgatók nyelvén: „beugró” feladvány volt. Bárhogyan történt is, ekkortájt a barátaim mindegyike, sőt a mi osztályunkból szinte mindenki megismerte ezt a könyvet – még a lányok is. (Egyébként a mi falunkban is, már akkor is – többet olvastak a kislányok, mint a fiúk.) A kötet voltaképpen két kisregényt, vagy inkább két hosszabb elbeszélést tartalmazott, a másodiknak – *A hóvár parancsnoka* – szintén Timur volt a főszereplője. (Mellesleg jegyzem meg: mindkét magyar cím tükörfordítás.)

Gajdar bizonyos értelemben saját személyes emlékeit dolgozta fel e kettős történetben. Már nagyon fiatalon, kamaszként átélte majdani hősei sorsát; csak hát ez nem játék volt, hanem maga a véres valóság. Magas, széles vállú fiú lévén, korát felnagyítva tizenévesen beléphetett a Vörös Hadseregbe, tizenhét évesen már zászlóaljparancsnok, majd amikor sebesülései miatt leszerelték, írni kezdett. Sikeres szerző, főként gyermek- és ifjúsági íróként vált népszerűvé. Most említett kisregényeit 1940-ben adták ki. A finn-szovjet háború idején játszódnak, de távol a harci cselekmények helyszínétől, a fővárosban és környékén. A főhősnek a szerző saját fia nevét adta. (S mintha megelőlegezte volna későbbi pályafutását: Timur katona lett, a flottánál szolgált, és az ellentengernagy rangig emelkedett.) Gajdar a hitleri ortvátadás után haditudósítóiént a frontra ment, majd egy partizáncsoporthoz csatlakozott, és itt, egy ukrain faluban lőtték le a németek, harminchét esztendőskorában.

Magyarországon 1946-ban jelent meg az első könyve, a *Timur és csapata*; a jeles műfordító, Szöllősy Klára (1913-1970) ültette át magyarra. A versbetéteket az igen termékeny Gáspár Endre (1897-1955) fordította. Majd a nyolcvanas évek derekáig közel húsz kiadása került forgalomba; és ebben nemcsak a kétségtelen politikai szándék kapott szerepet, hanem sokkal inkább a vitathatatlan népszerűség. Közben más művei (a *Csuk és Gek* bájos meséje, R.V.Ş., *Iskola*, *Hadítatok* stb.) is eljutottak a hazai olvasókhoz. A most emlegett kiadvány 1953-ban látott napvilágot, az Ifjúsági Könyvkiadó második kiadásában, 112 oldalon. (A kolofon szerint húszezer példányban nyomtatták.) Az akkor még pályakezdőnek minősülő grafikus, később az egyik legkeresettebb és legelismertebb könyvillusztrátor, Kass János (1927-2010) készített hozzá rajzokat, a témához illő realizmussal. (A könyv későbbi kiadásában más rajzai, vagy azok is szerepeltek.) Képszerkesztőként szintén nem akárci, hanem a huszadik századi magyar könyvművészet, tipográfia egyik legnagyobb egyénisége, Tevan Andor (1889-1955) működött közre.

Amikor a szolid, ám igényes kötetet olvastam, öten voltunk barátok. Négyen egy osztályba jártunk: ketten a tőzsomszédunkban laktak, jobbról a tanácsitkár (korábban jegyző) fia, balról a postamesternő unokaöccse. A negyedik az utca másik oldalán, majdnem velünk szemben, az egyik iskola épületében élt, édesapja volt az általános iskola igazgatója. Ötödik társunk valamivel, két évvel idősebb volt, szintén az utcánkban, pár házzal távolabb lakott. Rengeteget játszottunk, kóboroltunk együtt, közös élményeinknek se szeri, se száma. Legnagyobbik pajtásunk ezen a nyáron balatoni úttörőtáborban is járt, és közös játékaink jó részét ő szervezte, kezdeményezte. Valószínűleg főként neki köszönhető, de az is elképzelhető, hogy teljesen önkéntelenül (úgy is mondhatnánk: a tudatalattink ösztönzésére) szinte azonosultunk Gajdar jólelkű, segítőkész, bajtársias pionírjaival – noha ők városi gyerekek voltak. Amit az is elősegített, hogy az első kisregény helyszíne egy Moszkva környéki üdülőfaló, ismerős épületekkel (tornácós lakóházakkal, istállókkal, pajtákkal, fészerekkel stb.), csordára hajtott tehennel, méhesekkel. Gyerekfejjel is elég biztonságosan hasonlítottuk össze a különböző emberi jellemeket: a jószívű vagy szigorú öregeket, a példaképként tisztelt vagy súlyos mulasztásaik miatt lenézően kezelt felnőtteket, a kekeckedő, lustálkodó, cigarettázó kamaszokat. Gyakran láttunk fiatal szerelmeseket. Tízévesen még csak cimboráknak tekintettük a lányokat (ha egyáltalán szóba álltunk velük). Át tudtuk érezni a frontra induló vagy a harcokban elhunyt katonák hozzátartozóinak fájdalmát, mert még igen közel volt a második világháború, ahol a mi falunkból, családjainkból is sokan elpusztultak.

Az igazi lelkesedést a második elbeszélés váltotta ki körünkben. Éppen tél volt, éppen esett a hó, ily módon mi is építhettünk magunknak (akárcsak Moszkvában Timur és pajtásai) hóvárát. „Alapnak” megfelelt egy kerítés vagy egy lebontásra ítélt házfal is. Számtalanszor eljátszottuk Timur és „ellenfelei” hadakozását. És mivel mind a két tábor barátaink és a hozzánk csapódó osztály- és iskolatársaink közül került ki, természetesen mindig „mi”, Timur és csapata győzedelmeskedtünk. A hógolyók belsejébe olykor kavicsot is rejtettünk, de – hála a vastagabb téli öltözetnek és a csaknem mindannyiunk által viselt báránybőr kucmának – komolyabb sérülést soha senkinek sem okoztunk. Szüleink, tanítóink – mivel úgyis téli szünet volt – nemigen avatkoztak be, az asszonyok legfeljebb a megfázástól féltettek bennünket. Persze előfordult, hogy – mint a kisregényben Szása, az ellentábor parancsnoka – valaki valóban megfázott, ágyban fekvő beteg lett.

Hat évtized múltán újraolvasva a könyvet, először a nosztalgia érzése keríti hatalmába az embert. Bár tudom – hogyne tudnám –, hogy a gyermekévek szépségei, örömei, gondtalansága már sosem térnek vissza, de azért jó emlékezni. Ráadásul Gajdar kisregényei ma is élvezhető olvasmányok. Meseszövése, fordulatos történetei vonzóak, főbb alakjai, köztük a kamaszlányok rokonszenvesek, szikár stílusa itt-ott lírai hangvételt ölt, egyes részletei kifejezetten humorosak. Valamelyest ismerve a korabeli szovjet-orosz regényirodalom átlagos termékeit, meglepően kevés – szinte nincs is – a direkt ideológiai-politikai utalás. A hazaszeretet, a haza iránti elkötelezettség hangsúlyozása elvont, általános jellege miatt ugyanis semmiképp sem fogható fel annak. A háború sötét hátterét is csak finom vonásokkal vázolja fel. Ugyanakkor marandó erkölcsi értékeket ábrázol, fontos etikai tanulságokat fogalmaz meg. Hiszen a bátorság, a nemes szándék, az igaz barátság, az önzetlen segíteni akarás, a nagylelkűség, az emberszeretet, a fegyelmezettség és a többi erényes tulajdonság kortalan, örökké ható, ennél fogva a művek pedagógiai haszna sem kérdőjelezhető meg.

Most, hogy ismét kezembe vettem az immár kissé megkopott kötetet, a második történet, *A hóvár parancsnoka* olvasása közben sokszor megfordult a fejemben az izgató kérdés: vajon az orosz író ismerte-e Molnár Ferenc világhírű kamaszregényét, a *Pál-utcai fiúk* érdekes és szomorkás meséjét? Ugyanis jó néhány, igencsak feltűnő hasonlóság fedezhető fel. Tulajdonképpen a hóvár is egy grundon áll (igaz, nem fahasábra emelték), itt is két gyerekcsapat „harcol” egymással a vár (a grund) birtoklásáért, Boka „tábornok” és Timur jelleme nagymértékben megegyezik, Szása éppen olyan hősi önfeláldozással kelt fel a betegágyából, mint a pesti Nemecek Ernő (csak az előbbi kalandja szerencsésebben végződött). Az általam elérhető források egyáltalán nem céloznak a feltételezett hatásra, Molnár regénye csak 1958-ban jelent meg oroszul, tehát Gajdar – hacsak nem tudott angolul vagy (ami hitetlennek tűnik) magyarul – nemigen olvashatta azt. Minden bizonnyal véletlen egybeesésről, a rokon-motívumok nem ritka világirodalmi ismétlődéséről van szó. Mindazonáltal érdemes lenne egyszer alaposan utána nézni ennek a kérdésnek.

Bényei Miklós

Bibliothecaria Emerita cím

2016. április 29-én került sor az Országos Széchényi Könyvtárban a Bibliothecaria Emerita cím ünnepélyes átadására.

A kitüntető címet

FERENCZY ENDRÉNÉ WENDELIN LÍDIA

vehette át Tüske László főigazgatótól.

Az ünnepeltet – aki négy évtizeden át volt az OSZK munkatársa – Rác Ágnes gyűjteményszervezési igazgató laudálta.

A kitüntetettnek szívből gratulálunk!